

اسماء و صفات الهی
در الدیشه امام خمینی (س)

خدیجه سادات شهیدی

سرشناسه:	شهیدی، خدیجه سادات
عنوان و نام پدیدآور:	اسماء و صفات الهی در اندیشه امام خمینی (س) / خدیجه سادات شهیدی.
مشخصات نشر:	تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری:	ط. ۲۳۰ ص.
شابک:	978 - 964 - 212 - 271 - 4
حالت فهرست نویسی:	فبا
یادداشت:	کتابنامه: ص. ۲۲۳ - ۲۲۰، همچنین به صورت زیرتوس.
موضوع:	خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۸ - ۱۳۶۸ - -- نظریه درباره نامهای خدا / خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۶۸ - ۱۳۶۸ -- نظریه درباره صفات خدا / خدا - نامها / خدا - صفات.
شناسه افزوده:	مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، دفتر قم. مؤسسه چاپ و نشر عروج.
رده بندی کتب:	DSR ۱۵۷۲ / ۵ / ۱۶ الف ۵
رده بندی دیویدی:	۹۵۵ / ۸۲۲
شماره کتابشناسی ملی:	۲۱۲۲۲۲۵

کد / م ۲۸۱۳

مؤسسه چاپ و نشر عروج

اسماء و صفات الهی در اندیشه امام خمینی (س)

نویسنده: خدیجه سادات شهیدی

ناشر: چاپ و نشر عروج (وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س))

چاپ اول: ۱۳۹۱

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۸۵۰۰ تومان

• خیابان انقلاب، بین ۱۲ فروردین و خرمساری، فروشگاه مرکزی، تلفن: ۶۶۲۰۹۸۷۲ - پونک: ۶۶۲۰۰۹۹۵

• خیابان انقلاب، تقاطع حافظ، فروشگاه شماره ۱، تلفن: ۶۶۷۰۱۲۹۷

• خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهناز و خرمساری، فروشگاه شماره ۲، تلفن: ۶۶۹۵۵۷۳۷

• حرم مطهر حضرت امام خمینی (س)، ضلع شمالی، فروشگاه شماره ۳، تلفن: ۵۵۲۰۳۸۰۱

• کلیه نمایندگیهای فروش در استانها

نشانی الکترونیکی: pub@imam-khomeini.ir

فهرست مطالب

مقدمه ناشر.....	۱
مقدمه مؤلف.....	ج
فصل اول: کلیات.....	۱
۱ - تعریف اسم و صفت و فرق آن دو.....	۱
فرق اسم و صفت.....	۸
نظر امام خمینی رحمه الله	۱۰
۲ - دیدگاه‌ها درباره رابطه اسماء و صفات با ذات.....	۱۷
نظریه اتحاد ذات و صفت در مفهوم و تغایر در مصداق.....	۱۸
نظریه تغایر ذات و صفت در مفهوم و در مصداق.....	۱۸
(۱) صفات حق تعالی زائد بر ذات.....	۱۹
(۲) حق تعالی صفت ندارد.....	۲۶
نظریه اتحاد ذات و صفت در مفهوم و مصداق.....	۴۰
نظریه تغایر ذات و صفت در مفهوم و اتحاد در مصداق.....	۴۳

۴۹.....	۳- عینیت یا غیریت اسم و مسمی
۵۹.....	فصل دوم: مراتب وجود حق
۵۹.....	مراتب وجود حق
۶۶.....	۱- غیب الغیوب (اعتبار ذات من حیث هی)
۷۱.....	۲- احدیت (اعتبار ذات به مقام تعین غیبی و عدم ظهور مطلق)
۷۴.....	۳- واحدیت (اعتبار ذات به حسب مقام جمع اسماء و صفات)
۷۶.....	۴- اعیان ثابت (صور اسماء و صفات الهی)
۷۹.....	۵- فیض اقدس
۸۴.....	۶- فیض مقدس
۸۸.....	جمع بندی
۹۱.....	فصل سوم: اسماء و صفات الهی و مراتب آن
۹۱.....	۱- اسم مستأثر
۱۰۰.....	۲- اسم اعظم
۱۰۶.....	مراتب اسم اعظم
۱۲۰.....	توابع اسم اعظم
۱۳۳.....	۳- ائمه سبعه
۱۳۵.....	حیات
۱۳۸.....	علم
۱۵۲.....	اراده
۱۵۷.....	قدرت

۱۶۶		سمع و بصر
۱۶۹		تکلم
۱۷۷		۴ - صفات ثبوتی و سلبی
۱۸۶		۵ - صفات جمال و جلال
۱۹۶		۶ - اسماء ذات، صفات و افعال
۲۰۹		فصل چهارم: مبانی امام و اسماء و صفات الهی
۲۱۰		تابعیت از شریعت
۲۱۱		ادعیه و معارف اصل
۲۱۱		پرهیز از اختلاط مطالب فلسفی و عرفانی
۲۱۳		پیروی از مکتب ابن عربی
۲۱۳		تابعیت از مسلک حکمت متعالیه
۲۱۵		علاقه به اندیشه‌های شیخ اشراق
۲۱۵		غلبه اندیشه عرفانی بر اندیشه فلسفی
۲۱۶		اهمیت بر عرفان عملی
۲۱۷		وحدت وجود
۲۱۸		طرح روش عمومی برای اثبات صفات
۲۱۸		اصل وضع الفاظ برای معانی عامه
۲۱۹		حجاب بودن علم
۲۲۳		کتاب‌نامه

مقدمه ناشر

مسئله اسماء و صفات الهی یکی از مسائل کلیدی و بسیار مهم در مجموعه معارف اسلامی به شمار می‌آید؛ به گونه‌ای که بخش وسیعی از مجموعه‌های کلامی و فلسفی متکلمان و فلاسفه اسلامی به آن اختصاص دارد. افزون بر آن در آثار مستقل نیز بحث اسماء و صفات الهی را مورد بررسی قرار داده‌اند.

بحث اسماء و صفات در عرفان جایگاه ویژه‌ای دارد؛ چرا که مباحث عرفان از دو بخش عمده تشکیل می‌گردد؛ بخش که عهده‌دار پاسخ به این پرسش است که انسان کامل، خلیفه الهی و یا موحّد کیست؟ و بخشی که درصدد پاسخ به پرسش چیستی توحید است. و مباحث مطرح در بخش دوم درباره ذات و اسماء و صفات حق تعالی است. گرچه مباحث بخش نخست خالی از این مباحث و مطالب نیست؛ بر همین اساس می‌شود گفت بیش از نیمی از مباحث کتب عرفانی به طور مستقیم یا غیر مستقیم درباره اسماء و صفات الهی می‌باشد.

امام خمینی(س) که فقهی اصولی و مرجع تقلیدی بزرگ و رهبر یکی از بزرگ‌ترین انقلاب‌های سیاسی - اجتماعی بوده؛ پیش از این هنرنمایی‌ها، حکیمی نامی و عارفی واصل بوده است و در مرحله خودسازی نیز مذهب نفوس و معلم بزرگ اخلاق بوده‌اند.

ایشان علاوه بر بهره‌مندی از محضر درس بزرگ‌ترین اساتید عرفان نظری؛ اولین تألیفات خود را در موضوع عرفان نظری و بنیان‌های معارفی قرار داده‌اند به گونه‌ای که نخبگان این ساحات علمی وی را به عنوان عارفی باریک اندیش و راسخ در عرصه‌های عرفان می‌شناسند.

از جمله مباحث با اهمیت عرفان، مسأله «اسماء و صفات الهی» است که در اندیشه حضرت امام نیز از جایگاه برجسته‌ای برخوردار است. آنچه خوانندگان گرامی پیش‌رو دارند، گامی تحقیقی است که خانم خدیجه سادات شهیدی برداشته و «اسماء و صفات الهی» را از زوایه اندیشه امام خمینی(س) مورد بررسی قرار داده است که ضمن ارج‌گزاری به زحمات ایشان به همه جویندگان معارف و حقایق الهی تقدیم می‌گردد.

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی(س)

دفتر قم

مقدمه مؤلف

اسماء و صفات الهی افزون بر اهمیتی که در مباحث عرفانی دارد، در آثار امام خمینی (س) نیز جایگاه ممتازی دارد، به گونه‌ای که در موارد متعددی از آثارشان به آن برخورد می‌شود. به عنوان نمونه در تعریف حکمت، معرفت اسماء و صفات الهی را محور قرار داده و می‌فرمایند:

حکمت عبارت است از معرفت خدا و شئون ذاتی و تجلیات اسمائی و افعالی او در حضرت علمیه و عینیه به مشاهده حضوری، و نیز علم حضوری داشتن به کیفیت مناکحات و مراودات و نتایج الهی در حضرات اسمائی و اعیانی و به عبارت دیگر حکمت عبارت است از علم به کمال جلاء و کمال استجلاء، که کمال جلاء یعنی ظهور حق در مراتب انم و کمال استجلاء یعنی شهود حق خود را در آن مراتب.^۱

۱. تعلیقات علی شرح فصوص الحکم و مصباح الانس، ص ۵۵.

چنان‌که پیداست این تعریف اشاره به مراتب مختلف اسماء و صفات الهی دارد، در حالی که در تعاریف علمای حکمت و فلسفه چنین توجّهی به اسماء و صفات الهی ملاحظه نشده است.

از شواهد دیگر بر اهمیت فراوان این بحث در اندیشه امام خمینی علیه السلام، مواردی است که ایشان علم به اسماء را افضل همه فضائل و معارف معرفی می‌کنند.^۱ همچنین از دیگر مواردی که نشان دهنده تعلق خاطر امام راحل به حقیقت اسماء و صفات الهی می‌باشد، دعا‌های ایشان در این مورد است که در آثار و بیانات ایشان به وفور یافت می‌شود. به عنوان نمونه:

بارالها، تفضلی فرما و دستگیری نما و ما را به انوار جمال و جلال خود هدایت فرما، و قلوب ما را به ضیاء اسماء و صفات روشن و منور فرما.^۲

و در جای دیگر آمده:

ای که خدا به راه اسمای خود هدایت کند و به صفات و اسمائش بر قلب تو تجلّی فرماید.^۳

و یا:

جعلک الله وایانا من المتسمّین بسمات الله.^۴

۱. ر.ک: شرح حدیث جنود عقل و جهل، ص ۲۶۳: آداب الصلوة، ص ۲۰۶ - ۲۰۷.

۲. شرح چهل حدیث، ص ۵۴۳.

۳. شرح دعاء السحر، ص ۱۱۱.

۴. خداوند ما و شما را از متصفین به صفات خداوند قرار دهد. (آداب الصلوة، ص ۲۳۴)

و در جایی با استدعا از درگاه احدیت عرضه می‌دارد:

ما را به صراط مستقیم که همانا برزخیت کبرا و مقام احدیت
جمع اسمای حُسناست، راهبر باش.^۱

پس از روشن شدن اهمیت بحث از اسماء و صفات الهی، بیان پیشینه این بحث خالی از فایده نخواهد بود. تاریخ تفکر انسان درباره اسماء و صفات الهی قدمتی به درازای اندیشه بشر درباره خداوند دارد، که همزمان با خلقت و آفرینش انسان بر روی کره خاکی است و آنچه افزون بر تلاش عقلانی او را در کسب این معرفت یاری کرد دست‌یابی به وحی از طریق بعثت انبیا و رسولان الهی بود که سبب شد، انسان بر سه امر مهم آفریننده، آفریده و رابطه آفریدگان با آفریدگار تا حدودی آشنا گردد. و با ظهور دین اسلام توسط پیامبر خاتم محمد مصطفی ﷺ این آگاهی‌ها به نقطه تکامل و اوج خود رسید و از آن پس امامان معصوم علیهم‌السلام به عنوان وارثان بر حق پیامبر اعظم در ضمن مکتوبات، سخنان و ادعیه به تفسیر، شرح و تبیین آن معارف پرداختند که نمونه‌هایی چون خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات امیرالمؤمنین علیه‌السلام در نهج البلاغه و همچنین ادعیه صحیفه سجادیه، دعای عرفه، مناجات شبانیه و... قله‌های این معارف هستند، اما به علت بلندی این معارف و دوری از دسترس عقل و فهم همگان، نیاز به چراغ‌های هدایت برای دستگیری از راهجویان همچنان باقی است، از این‌رو در زمان غیبت ولی خدا که

دست جویندگان حقایق از منابع ناب و اصیل حقیقت کوتاه است، علمای علوم اسلامی به عنوان نایبان و جانشینان امام معصوم - روحی و ارواح العالمین له فداء - در حد توان به تبیین و تفسیر این معارف در آثار و مکتوبات خود پرداختند و استادان یافته‌های خود را به شاگردان آموختند، تا این معارف از نسلی به نسل دیگر انتقال یابد و کام تشنگان را تا دست‌یابی به سرچشمه معارف تسکینی باشد و در این میان کسانی در انجام این وظیفه الهی موفق‌تر بوده‌اند که توانستند با کسب معرفت در شاخه‌های مختلف علوم اسلامی و دست‌یابی به جامعیت علمی، نزدیکی و قرب بیش‌تری به پیامبران و امامان معصوم علیهم‌السلام یافته و نقش ویژه‌ای در حفظ و گسترش این معارف ناب ایفا کنند، و از آن جمله است سیدالسادات و امام‌العرفاء والفقهاء، قدوة الحكماء المتألهین، استاد محقق در حکمت متعالیه، مرحوم میرزا، حضرت امام خمینی - سقی الله تربته - شخصیتی که سالیان متمادی حوزه فلسفی منظم داشت و در سطوح عالی فقه و اصول تدریس می‌نمود، و در عرفان نظری و عملی آثاری باارزش تألیف نمودند، و بعد از شروع به تدریس فقه و اصول خارج و اجتهادی، در اندک زمانی یکی از بهترین و گرم‌ترین حوزه‌های درسی را به خود اختصاص داد.^۱

وظیفه و هدف این کتاب پرداختن به دیدگاه‌های ایشان به عنوان دانشمندی صاحب‌نظر است که در چندین علم ماهر و استادند. مناسب

۱. ر.ک: مصباح الهدایة الى الخلافة والولاية، ص ۱۰. (مقدمه)

است در این جا به مختصری از حیات علمی ایشان به ویژه در مباحث فلسفی و عرفانی که موضوع این کتاب است اشاره شود.

امام خمینی علیه السلام فیلسوفی کامل است که تبخّر و خبریت وی در حکمت تعالیه زبانزد خاص و عام بوده است، در آینه دانشوران آمده است:

متخصصین علوم فلسفه و عرفان و علاقمندان به مطالعه کتب صدر المتأیین در حوزه علمیّه قم در روزگار تألیف این کتاب دانشمند عالی مقام آقای حاج آقا روح الله خمینی بودند.^۱ امام راحل علاوه بر تحصیل فلسفه، سالیان متمادی به تدریس آن در حوزه علمیّه قم اشتغال داشتند. استاد آشتیانی می گوید: امام پانزده سال کتاب شرح منظومه و اسفار تدریس نموده است.^۲

اما با این وجود هیچ کتاب یا رساله مستقلی در موضوع فلسفه نگاشته اند، و در عرفان نظری کمتر تدریس داشتند و بلکه هیچ درس رسمی به عنوان عرفان از ایشان سراغ نداریم، ولی کتابهای متعدد و فراوان در این موضوع به رشته تحریر درآورده است. هرچند در این جا رابطه متعاکسی میان مکتوبات و فرمایشات فلسفی و عرفانی امام خمینی علیه السلام برقرار است، اما هر دو مسأله نشان دهنده آشنایی و تسلط ایشان بر مباحث عرفانی و فلسفی است.

۱. آینه دانشوران، ص ۳۰۴.

۲. ر.ک: مصباح الهدایه الی الخلافة والولایه، ص ۱۰. (مقدمه)

به طور خلاصه می‌توان گفت با وجود آن‌که گستردگی شخصیت علمی حضرت امام خمینی علیه السلام در حوزه‌های مختلف علوم اسلامی است، لیکن برخی آن شخصیت را تنها از زاویه فقه و اصول می‌نگرند و به نوآوری‌ها و ابتکارات او در حوزه مسائل فرعی می‌پردازند و بعضی از منظر اندیشه سیاسی و یا از مرصد علوم قرآنی و تفسیر به مطالعه ابعاد وجودی امام علیه السلام پرداخته‌اند. ولی کمتر کسی به اندیشه‌های فلسفی - عرفانی که مهم‌ترین بعد از ابعاد وجودی آن مرد بزرگ می‌باشد پرداخته است. هدف این پژوهش آن است که با بررسی آرای فلسفی - عرفانی ایشان در مسأله مهمی چون اسماء و صفات الهی که از مباحث محوری فلسفه و عرفان است، زمینه آشنایی هرچه بیش‌تر با اندیشه‌های این شخصیت کم‌نظیر در تاریخ اسلام را فراهم آورد.

روش تحقیق در این کتاب کتابخانه‌ای و توصیفی است و سعی شده تا با استخراج آرای امام راحل از میان آثار و بیانات ایشان و تطبیق آنها با یکدیگر و با دیگر منابع فلسفی و عرفانی، به اصول کلی عقاید ایشان در زمینه اسماء و صفات الهی دست یافته شود.

در این کتاب محدودیتی جز بضاعت اندک نویسنده و کمبود زمان در مقابل تعدد آثار، حجم بالای متون و عمق زیاد مفاهیم مربوط به اسماء و صفات الهی در سه شاخه کلام، فلسفه و عرفان نبود، خصوصاً درباره بلندی مطالب عرفانی و اندیشه‌های امام خمینی علیه السلام از سطح نازل و هم حقیر، بدان امید که عذر این‌جانب در کمی و کاستی‌های این نوشته مورد

پذیرش اهل تحقیق قرار گیرد.

ضمناً آنچه در اینجا مطرح می‌شود به اندازه فهم نویسنده از کلمات امام خمینی علیه السلام است، نه به اندازه معرفت و عرفان آن حضرت، و از این روی همچنان جای تحقیق و تفحص ذیل این عنوان و عنوان‌های مشابه برای صاحبان درک عرفانی عمیق و افراد فهیم و دقیق فراوان است. در انتهای مقدمه و پیش از ورود به متن این کتاب، نکته‌ای کلیدی را باید بیان داشت که لازم است تا انتها همواره مد نظر خواننده محترم باشد و آن هشدار است که حضرت امام خمینی علیه السلام بدان توجه داده و می‌فرمایند:

ای برادر روحانی! مبدا که از این عبارات و تعبيرات معانی عرفی و اصطلاحات رسمی را بهمی، که اگر چنین باشد در کفر به اسماء الهی واقع شده‌ای، و از ساحت قدس او و مقام اُنس او دور شده‌ای. همانا الفاظ و عبارات حجاب‌های حقایق و معانی هستند، و عارف الهی ناگزیر باید آنها را پاره کند و بیفکند و با نور قلب به این حقایق غیبی نگاه کند، هرچند اکثراً در ابتداء امر محتاج به این عبارات هستند.

و همچنین می‌فرمایند:

گفته‌های فیلسوف و صوفی و درویش و شیخ

در خور وصف جمال دلبر فرزانه نیست^۲

۱. مصباح الهدایة إلى الخلافة والولاية، ص ۲۰.

۲. دیوان امام، ص ۷۱.